

“Fixatie en herhaling” Congres van de NLS 2022

Argument - Alexandre Stevens

De herhaling is een van de vier fundamentele concepten van de psychoanalyse zoals ze door Lacan worden hernomen in Seminarie XI, waar hij met het concept van de herhaling een nieuwe benadering van het reële introduceert. Om dit te kunnen doen onderscheidt hij haar van de overdracht, die de postfreudianen hadden verpletterd onder de herhaling van personages uit het verleden.

Fixatie is daarentegen een freudiaanse term, die door Freud eerder discreet wordt gebruikt en nooit een grote plaats zal innemen in zijn metapsychologie. Het is Jacques-Alain Miller die als lezer van Freud de term opnieuw relevant maakt wanneer hij zich buigt over het laatste onderwijs van Lacan: “het genot (...) is een lichaamsevenement (...) dat van de orde is van het trauma (...) en het onderwerp vormt van een fixatie.”¹ Dit is niet de eerste keer dat hij zich baseert op Freud om ons een toegang aan te reiken tot de laatste Lacan. Hij had ons al eerder in die zin een lektuur voorgesteld van *Remming, Symptoom en Angst*.²

Fixierung

In de inhoudsopgave van de *Gesammelte Werke* ontdekte ik dat fixatie een term is die vrijwel voor het eerst opduikt bij Freud in 1905, in *Drie verhandelingen over de theorie van de seksualiteit*. In de ontwikkeling van het seksuele leven onderscheidt Freud de primaire versturende factoren – met dien verstande dat de verstoring bij iedereen in verschillende mate plaatsvindt. Deze primaire constitutionele factoren zijn bij Freud nog weinig gepreciseerd, maar ze bevatten wat hij noemt een “kleefkracht” voor de indrukken van het seksuele leven. Deze “kleefkracht” noemt hij “fixeerbaarheid”³. Het is bij latere ontmoetingen bestaande uit “accidenteel beleefde stimulansen van de infantiele seksualiteit” dat het materiaal wordt aangedragen “dat tot een duurzame stoornis kan worden gefixeerd”⁴.

Dit is de fixatie, waarvan de elementaire structuur hier al aanwezig is: er zijn primaire factoren, weer opgewekt door een traumatische contingentie die een fixatie veroorzaakt in een symptoom waarvan het duurzame element ons in staat stelt om te spreken van een herhaling. “Elke stap op deze lange ontwikkelingsweg

---

¹ Jacques-Alain Miller, L’être et l’Un, les 4 van 9.2.2011

² Jacques-Alain Miller, Le Partenaire-symptôme, les van 3 en 10.12.1997

³ Sigmund Freud, Werken deel 4, Drie verhandelingen over de theorie van de seksualiteit, p. 115

⁴ Sigmund Freud, Werken deel 4, Drie verhandelingen over de theorie van de seksualiteit, p. 115

[van het seksuele leven] kan een punt van fixatie worden.”⁵ Later zal worden gepreciseerd dat deze eerste factoren altijd een pulsionele dimensie inhouden.

In 1909, in zijn Amerikaanse colleges *Over psychoanalyse*, is hij preciezer. Hysterische symptomen worden door hem beschreven als “residuen en herinneringssymbolen van bepaalde (traumatische) belevenissen”⁶ en getuigen daarmee van een fixatie aan trauma’s. Deze fixatie betreft dus niet alleen de betekenaars van het trauma, de symbolen, maar ook de lading van excitatie, met name wat hij de driftmatige “residuen” noemt.

Nog duidelijker wordt het in het 18de college uit de *Inleiding tot de psychoanalyse*, dat handelt over de fixatie⁷. In deze naoorlogse tekst van 1917 wordt het verband gelegd met de traumatische neurosen. Ook daar doet de fixatie van de libido zich voor op een traumatisch moment en soms gebeurt dat zeer vroeg. De drift wordt gestopt, afgeremd en blijft gefixeerd op een bepaald punt van de ontwikkeling.

Tenslotte zegt Freud in *De eindige en de oneindige analyse* uit 1937, wanneer hij het heeft over de ontwikkeling van de libido: “dat zelfs bij een normale ontwikkeling de transformatie nooit volledig gebeurt, zodat nog in de definitieve vorm resten van de eerdere libidineuze fixaties behouden kunnen blijven.”⁸ Bij Freud houdt de fixatie dus steeds verband met de herhaling van een bepaalde libidineuze trek die traumatisch geweest is, die met andere woorden betrekking had op de irruptie van een reële. Niettemin strandt het mikpunt van de analytische ervaring bij Freud op de rots van de castratie, het gaat er niet aan voorbij, het richt zich niet op dit punt van fixatie. Lacan zal de analyse eraan voorbijvoeren. Het is zelfs dit punt dat wordt blootgelegd in de passe, waar de AE’s getuigen van de Eén van genot, de fixatie die Freud herkende zonder er ooit echt op in te gaan. Deze term komt inderdaad op enkele plaatsen in zijn werk voor, maar het moet worden opgemerkt dat hij er geen grote betekenis aan gaf.

Het is Jacques-Alain Miller die de fixatie in verband brengt met de Eén van het genot in het laatste onderwijs van Lacan, waar het genot niet langer gevat wordt in de dialectiek van het verlangen maar een puur contingente shock is. Deze uitwerking vinden we terug in les 4 en 9 van *L’Être et l’Un*.⁹ “Wat Freud opmerkte, is wat we de conjunctie van de Eén en het genot noemen, een conjunctie die ervoor zorgt dat de libido zich niet laat vangen in de avatar, de metamorfose, de verschuiving. Het punt van fixatie betekent dat er een Eén van genot is die

---

⁵ Sigmund Freud, Werken 4, Drie verhandelingen over de theorie van de seksualiteit, p. 109

⁶ Sigmund Freud, Werken 5, Over psychoanalyse, p. 163

⁷ Sigmund Freud, Werken 7, Inleiding tot de psychoanalyse, Collega XVIII, De fixatie aan het trauma – het onbewuste, p.439

⁸ Sigmund Freud, Werken 10, De eindige en de oneindige analyse, p.282

⁹ Jacques-Alain Miller, *L’Être et l’Un*, les 4 van 9.2.2011 en les 9 van 30.3.2011

steeds op dezelfde plaats terugkeert en het is om die reden dat we het benoemen als reëel.”¹⁰

De herhaling

De herhaling daarentegen is een concept dat een belangrijke plaats krijgt bij Freud. Hij wijdt er een hele tekst aan: *Herinneren, herhalen en doorwerken*.¹¹ In deze tekst wordt de herhaling gekoppeld aan de overdracht en verschijnt ze in de kuur als weerstand of zelfs als wat de symptomen doet verergeren. De driftmatige factor blijft onderliggend. In “De vier fundamentele concepten van de psychoanalyse” keert Lacan dit om: hij maakt herhaling en overdracht los van elkaar om de herhaling eerder aan de drift te koppelen.

En in *Aan gene zijde van het lustprincipe* is het de herhalingsdwang die ons volgens Freud op het spoor zet van de doodsdrijf, vertrekkend van de herhaling van het traumatische element.¹²

De herhaling is echter zowel bij Freud als bij Lacan voor Seminarie XI in essentie symbolisch. Het belangrijkste voorbeeld vinden we bij Lacan in zijn *Séminaire sur la “Lettre volée”*, waar het een syntaxis is die de betekenaarsherhaling met haar kenmerkende automatisme introduceert. “Dit automatisme heeft strikt genomen de waarde van het freudiaanse geheugen, (...) belast met de hele geschiedenis van het subject. (...) We kunnen zeggen dat Lacan in het begin van zijn onderwijs van het onbewuste slechts een repetitieve zin maakte die gehoorzaamt aan de wetten van de symbolische determinering.”¹³ En we kunnen eraan toevoegen dat dit netwerk van alfa’s, bèta’s, gamma’s nog onderstreept dat de herhaling de uitwerking is van een weten, S2.¹⁴

“Er zit iets eerlijks in de herhaling, iets dat bekend is.”¹⁵ Ze verrast niet echt. Maar in Seminarie XI voert Lacan een nieuwe vorm van herhaling op. Met het aristotelische koppel *tuché* en *automaton* introduceert hij immers een nieuw type herhaling. *Automaton* is de betekenaarsherhaling die gehoorzaamt aan de symbolische orde, terwijl *tuché* gaat om de irruptie van een reële, een toevallige ontmoeting, die niet gehoorzaamt aan de symbolische orde. Het is de gemiste ontmoeting, die zich niet inschrijft in de betekenaarsherhaling. Hier vindt het object *a* zijn plaats en krijgt het reële een nieuwe betekenis: de irruptie van brokjes reële, brokjes genot.

---

¹⁰ Jacques-Alain Miller, L’Être et l’Un, les 9 van 30.3.2011

¹¹ Sigmund Freud, Werken 6, Verdere adviezen over de psychoanalytische techniek. Herinneren, herhalen en doorwerken, p. 423 e.v.

¹² Sigmund Freud, Werken 8, Aan gene zijde van het lustprincipe, p.162

¹³ Jacques-Alain Miller, les van 15.3.1995, Quarto 121, p 14

¹⁴ Jacques-Alain Miller, Le Partenaire-symptôme, les van 6.5.98

¹⁵ Jacques-Alain Miller, La fuite du sens, les van 20.3.1996

Tuché is een “ontmoeting met het reële”¹⁶ dat “ontsnapt”, dat “voorbij het automaton ligt”, het is de irruptie van een eerste ontmoeting “achter het fantasma”. Het is dus de herhaling van een trauma. Het reële is het principe van deze herhaling die als bij toeval optreedt. “Hier, in het ‘als bij toeval’, vinden we reeds de aankondiging van waar Lacan in zijn allerlaatste onderwijs naar zal verwijzen als ‘het reële dat zonder wet is’.” Het is “het reële als niet assimileerbaar”.¹⁷

Het Sinthoom

Vervolgens zal Lacan de herhaling en de drift steeds nauwer met elkaar verbinden, tot het punt dat hij in Seminarie XVII, *L'envers de la psychanalyse*, “zegt dat de herhaling alleen denkbaar is, alleen waarde heeft, vanuit het genot.”¹⁸ En Miller preciseert: “Wat Lacan in Seminarie XVII weten noemt, is de transcriptie van de freudiaanse fabel van de herhaling (...) het is de herhaling voor zover ze verband houdt met het genot.” De herhaling wordt aldus gekoppeld aan het meer-aan-genieten dat aan de werking van de betekenaar ontsnapt.

Maar bij de laatste Lacan krijgt de herhaling een nog radicalere formule, vermits ze het sinthoom zelf wordt. Er is de Eén van de betekenaar-heel-alleen, buiten het symbolische, die inslaat op het lichaam en er een merkteken van genot op achterlaat. Het sinthoom wordt de herhaling, de iteratie van dat merkteken van genot. Hier vinden we de freudiaanse fixatie terug. We kunnen zeggen dat het sinthoom de herhaling is van een fixatie, het is zelfs de herhaling + de fixatie.

Het sinthoom, geschreven met th, is de laatste vorm van de herhaling en waarbij het er nu om gaat het te kunnen lezen. Het gaat niet langer om er de totstandkoming van een betekenis in te ontdekken, maar om het lezen van de letter van het genotsevenement dat zich herhaalt in het lichaamsevenement.

Jacques-Alain Miller gaf ons een paradigmatisch voorbeeld van deze iteratie, als een nieuw soort herhaling die zich niet leent tot interpretatie maar die gearticuleerd is aan het genot. Ik citeer uit zijn tekst *Een symptoom lezen*: “Het is wat komt bloot te liggen in de verslaving, in ‘nog een glas’(...) De verslaving is de wortel van het symptoom die bestaat uit de onuitroeibare re-iteratie van dezelfde Eén. Het gaat om dezelfde en telt dus niet op. Het is nooit ‘ik heb drie glazen gedronken, dat is genoeg’, we drinken steeds opnieuw hetzelfde glas. Dat

---

¹⁶ Jacques Lacan, Sem XI, Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse, p. 53

¹⁷ Jacques-Alain Miller, L'être et l'Un, les 3 van 2.2.2011

¹⁸ Jacques-Alain Miller, les van 15.3.1995, Quarto 121, p.17

is de wortel van het symptoom. In die zin kon Lacan zeggen dat een symptoom een et cetera is. Dat wil zeggen, de terugkeer van hetzelfde evenement.”¹⁹

U ziet dat het thema van ons volgende congres in zekere zin ook een logisch vervolg vormt op het vorige.

Vertaling: Christel Van den Eeden

Nagelezen door: Tom Lintacker, Joachim Cauwe en Els Van Compernelle

---

¹⁹ Jacques-Alain Miller, Lire-un-symptôme,

<https://www.wapol.org/es/articulos/TemplateImpresion.asp?intPublicacion=13&intEdicion=2&intIdiomaPublicacion=1&intArticulo=2305&intIdiomaArticulo=5>